

УДК 657.1:630

Овсюк Н.В.

доктор економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

КОМПЛІАНС-КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

COMPLIANCE CONTROL IN EMPLOYMENT RELATIONSHIP

АНОТАЦІЯ

Досліджено наукові джерела поняття «концепція». Узагальнено дослідження науковців стосовно основних концепцій контролю. Запропоновано концептуальну модель комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин на основі корпоративної ідеології комплаєнс-контролю, що охоплює принципи Міжнародної асоціації комплаєнсу та ґрунтується на розробленій матриці процедур комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин. Використання запропонованої матриці пов'язане з розподілом процедур комплаєнс-контролю між видами контролю (попереднім, поточним, заключним) з урахуванням етапів облікового процесу. Зазначене сприятиме уникненню комплаєнс-ризиків та підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарської діяльності.

Ключові слова: комплаєнс-контроль, матриця, трудові правовідносини, принципи, облік.

АННОТАЦИЯ

Исследованы научные источники, которые определяют понятие «концепция». Обобщены исследования ученых относительно основных концепций контроля. Рекомендовано концептуальную модель комплаєнс-контроля в сфере трудовых правоотношений на основе корпоративной идеологии комплаєнса, что охватывает принципы Международной ассоциации комплаєнса та основывается на разработанной матрице процедур комплаєнс-контроля в сфере трудовых правоотношений. Использование рекомендованной матрицы связано с распределением процедур комплаєнс-контроля между видами контроля (предварительным, текущим, заключительным) с учетом этапов учетного процесса. Указанное способствует отсутствию комплаєнс-рисков та повышению конкурентоспособности субъектов хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: комплаєнс-контроль, матрица, трудовые правоотношения, принципы, учет.

ANNOTATION

The scientific sources concerning conception are investigated. The research of scientists concerning the basic concepts of control is generalized. The conceptual model of compliance control in the field of labor legal relations is proposed on the base of corporate compliance ideology, covering the principles of the International Compliance Association, and is based on the developed matrix of compliance procedures in the field of labor legal relations. The use of the proposed matrix is related to the distribution of compliance procedures between types of control (preliminary, current, final) taking into account the stages of the accounting process. This will help to avoid compliance risks and increase the competitiveness of individuals of economic activity.

Keywords: compliance control, matrix, compliance control, matrix, labor relations, principles, accounting.

Постановка проблеми. Реалізація тактичних і стратегічних планів розвитку суб'єктів господарювання передбачає здійснення контрольних заходів щодо їх виконання, що сприяє отриманню інформації для порівняння її з планами та здійсненню проміжного коригування поставлених цілей. Розвиток процесу глобалізації, співпраця з іноземними компаніями зу-

мовили виникнення в обліково-контрольній практиці вітчизняних підприємств сучасних методів контролю, одним із яких є комплаєнс-контроль, що притаманний ризик-менеджменту західних корпорацій та активно впроваджується українськими бізнесовими структурами. Викладене актуалізує потребу в наукових дослідженнях щодо формування концептуальних засад комплаєнс-контролю та розкриття інформації про комплаєнс-контроль у сфері трудових правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження концептуальних засад контролю, теоретичних і практичних проблем контрольного процесу, комплаєнс-контролю в системі внутрішньогосподарського контролю зробили такі науковці: Ч. Ахуньянова, Н. Єрмакова [15], А. Дайле [9], Р. Манн, Е. Майер [8], П. Хорват [10], О. Шоляк [12] та інші. Не применшуючи внеску кожного з наведених дослідників, варто зазначити, що залишаються невирішеними низька проблем, зокрема формування концептуальних засад комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин (далі – СТП) та матриці процедур комплаєнс-контролю у СТП, що сприятиме підвищенню ефективності управління та покращенню фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі дослідження наукових джерел щодо поняття концепції, узагальнення досліджень науковців стосовно основних концепцій контролю запропонувати концептуальну модель комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин, яка ґрунтується на розробленій матриці процедур комплаєнс-контролю у СТП.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- на основі дослідження наукової літератури розкрити поняття концепції, її особливості та прояви;
- урахувавши відомі концепції контролю, визначити основні структурні елементи концепції комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин;
- удосконалити дефініцію категорії «сфера трудових правовідносин» для цілей обліку і контролю.

У процесі вирішення зазначених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: історичний (для розкриття

змісту концепції, її етимології); аналізу та синтезу (для дослідження сучасних методів контролю, зокрема комплаєнс-контролю у СТП); структурного аналізу (для виявлення видів комплаєнс-контролю); опитування (для збирання, оброблення та оцінювання інформації, наданої суб'єктами господарювання щодо застосування комплаєнс-контролю); абстрагування (з метою відокремлення комплаєнс-ризиків, що впливають на ефективність діяльності суб'єктів господарювання); системного підходу (для систематизації видів комплаєнс-контролю та комплаєнс-ризиків); узагальнення (для систематизації результатів дослідження та формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція відображає можливі тенденції зміни референтного поля економічних об'єктів, дозволяє продукувати гіпотези про їх природу і характер взаємозв'язків, спосіб організації розумової роботи (від первинних теоретичних концептів (понять) до все більш абстрактних конструктів, що відображають картини бачення досліджуваного сегмента соціальної реальності). Концепцію можна представити у вигляді економічної моделі досліджуваної галузі, що відображає лише найсуттєвіші її сторони. Вона задає теоретичне розуміння цілісності економічного об'єкта, підтримує системне уявлення про нього в дослідницьких процедурах, утримує смислову єдність усередині науково-дослідницького співтовариства. Проблематизація або дискредитація концепції, що склалася, відбувається, з одного боку, під впливом нових даних, що їй суперечать (що веде швидше до уточнення концептуальної схеми), а з іншого – за умови радикальної зміни економічних об'єктів у нових економічних і політичних умовах функціонування (що веде до руйнування концепції). Вона втрачає свої пояснювальні здібності і поступається місцем новій концепції, адекватній новій предметній реальності. Така зміна концепцій у зв'язку з втратою ними пояснювальних

можливостей відображає розвиток суспільних відносин і є закономірною.

Існує безліч концепцій, автори яких формують оригінальні цілі й завдання господарського контролю. Термін «концепція» походить від латинського слова «conception» і означає «розуміння», «система». Концепт (від лат. Conceptus – думка, поняття), смислове значення імені (знака), тобто зміст поняття, обсяг якого є предметом (денотатом) цього імені [1]. Дослідження поняття «концепція» в довідковій і науковій літературі дозволило виявити проблему неконвекційності понятійно-категоріального апарата для його визначення. Основні напрями дослідження сутності поняття «концепція» згруповані в таблиці 1.

У концепції контролю з орієнтацією на процес ухвалення рішення не слід розглядати контроль надбудовою до системи управління підприємством, інструментом координації. Тут під функцією контролю розуміється рефлексія необхідності ухвалення рішень.

Концепція контролю з орієнтацією на систему обліку заснована на використанні інформації про вартісні показники діяльності підприємства, які визначаються на основі даних бухгалтерського обліку Р. Манн, Є. Майер [8], А. Дайле [9]. Головним показником, що характеризує ефективність діяльності підприємства в цій концепції, є прибуток. Такий підхід до визначення внутрішньогосподарського контролю (далі – ВГК) є досить вузьким, оскільки облікова інформація не відображає всіх аспектів функціонування підприємства.

Інформаційна концепція П. Хорвата [10] – це система ВГК як сервісна функція менеджменту, яка забезпечує інформаційну підтримку плануванню, моніторингу, регулюванню і контролю на підприємстві. Ця концепція розширює функціональну область застосування ВГК порівняно з попередньою концепцією, але обмежує його можливості, оскільки основною метою тут є збирання інформації про діяльність підприємства, а за межами залишаються питан-

Таблиця 1

Поняття «концепція» в довідковій і науковій літературі

№ з/п	Визначення поняття «концепція»	Джерело
1	Розумова побудова, система переконання про який-небудь предмет [2]	Малий енциклопедичний словник Брокгауза й Ефрона
2	Спосіб розуміння, зв'язок або система переконань про який-небудь предмет [3]	Енциклопедичний словник – Ф. Павленкова
3	Певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета, явища, процесу, основна точка зору на предмет тощо, направляюча ідея для їх систематичного висвітлення [4]	Велика радянська енциклопедія
4	Певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета, явища, процесу, основна точка зору на предмет або явище, керівна ідея для систематичного висвітлення, для позначення провідного задуму, конструктивного принципу [5]	Філософський енциклопедичний словник
5	Система поглядів на процеси і явища в природі й суспільстві [6]	Сучасний економічний словник
6	Система пов'язаних між собою і утворених одним із іншого поглядів на певне явище; основна думка, ідея винаходу і т.д. [7]	Тлумачний словник живої російської мови

ня, що стосуються її оброблення, інтерпретації та ін.

Слід зазначити, що воно може змінюватися та трансформуватися, незважаючи на приналежність поняття концепції до основ теорії, оскільки змінюються і трансформуються самі явища та процеси, зміст яких і повинна узагальнювати та пояснювати концепція. Таким чином, зміни, притаманні розвитку економіки, що породжують нові потреби в інформації, спонукають до перегляду діючих та виникнення нових концепцій [11, с. 137].

В умовах ґрунтовних змін у системі суспільних відносин найбільш суттєві трансформації відбуваються у сфері трудових правовідносин, викликаючи закономірне в таких випадках протистояння їх учасників. Неодмінною умовою ефективного управління суб'єктами трудових правовідносин є створення і налагодження адекватної інформаційної системи, головна роль у якій належить обліку і контролю.

Важливою передумовою налаштування такої інформаційної системи для потреб управління виступає дослідження сутності трудових правовідносин та фактів господарської діяльності, що відбуваються у сфері їх панування.

Трудові правовідносини є формою вираження суспільно-трудова відносин, що формуються на двобічній основі між власником (або уповноваженим ним органом) та найманим працівником. Водночас сфера трудових правовідносин – це система суспільної організації праці, до якої належать трудові правовідносини (далі – ТП), відносини з працевлаштування, соціального страхування та пенсійного забезпечення, що групуються навколо ТП у межах справедливого розподілу створеної доданої вартості та соціалізації ТП. Зазначене сприятиме виокремленню комплексу операцій у СТП для потреб обліку і контролю, а також формуванню напрямів обліково-інформаційного забезпечення з урахуванням особливостей взаємозв'язку між усіма елементами системи, що дозволить адекватно реагувати на запити користувачів та

надавати інформацію системі внутрішньогосподарського контролю в контексті дотримання соціальних норм щодо розподілу новоствореної доданої вартості та дотримання трудового й соціального законодавства.

Необхідність удосконалення методичних аспектів внутрішньогосподарського контролю розрахунків з оплати праці виходить із негативної динаміки порушення цивільних та господарських справ за розрахунками з оплати праці в Україні на останні декілька років [12, с. 177].

Інтеграція України у світову економіку, активна співпраця з іноземними компаніями зумовлює необхідність комплаєнс-контролю, який потребує дотримання встановлених вітчизняними суб'єктами господарювання правил та процедур міжнародним вимогам, виявлення, оцінки і моніторингу комплаєнс-ризиків. Зазначене сприяє впровадженню в обліково-контрольну практику вітчизняних суб'єктів господарювання сучасних методів контролю, одним із яких є комплаєнс-контроль.

За визначенням Міжнародної асоціації комплаєнса (International Compliance Association) комплаєнс – це забезпечення відповідності діяльності встановленим вимогам і стандартам [13].

Основна ціль комплаєнс-контролю мінімізувати ризики суб'єкта господарювання щодо подій, які можуть призвести не тільки до фінансових втрат, але й до втрати довіри з боку органів нагляду та контролю, акціонерів інвесторів, клієнтів та ін. У сучасних умовах економічного розвитку, окрім фінансових втрат, вагомим значення набувають правові та репутаційні наслідки, які впливають на подальшу діяльність підприємства та його сталий розвиток. У цьому контексті варто визначити такі основні комплаєнс-ризики:

- операційні (пов'язані з порушенням внутрішніх регламентів суб'єкта господарювання, які можуть призвести до фінансових збитків);
- правові (виникають унаслідок недотримання законодавства та можуть призвести до накладання штрафних санкцій);

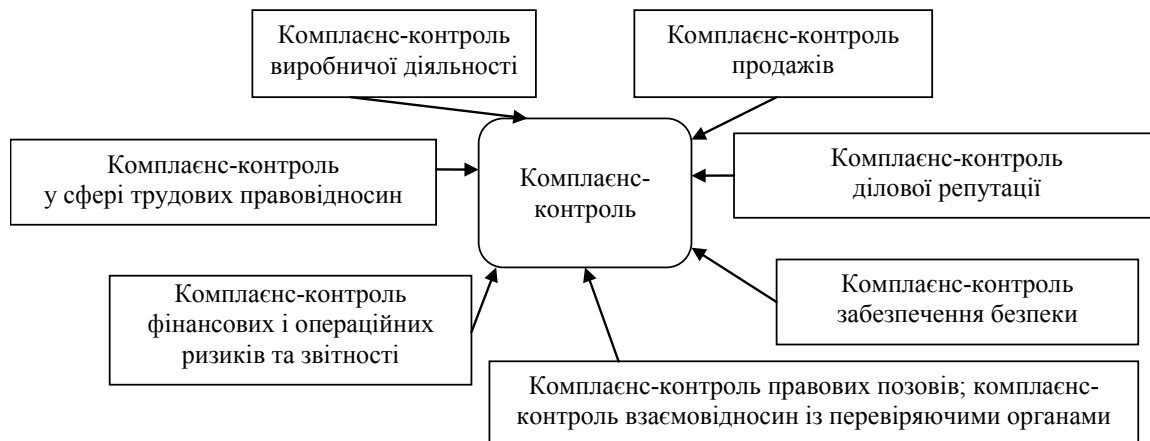

Рис. 1. Види комплаєнс-контролю

Узагальнено автором на основі [4, с. 5]

Передумови: тенденції розвитку правового регулювання сприяють розвитку контрольних методів, що дозволяють суб'єктам господарювання підвищувати конкурентоспроможність

Положення комплаєнс-контролю у СТП

- 1) обов'язкове дотримання чинного законодавства, а також внутрішніх нормативних і розпорядчих документів;
- 2) протидія корупції, відмиванню доходів, отриманих у результаті шахрайських дій;
- 3) розроблення і реалізація заходів, спрямованих на зниження комплаєнс-ризиків, та постійне удосконалення системи внутрішньогосподарського контролю щодо діяльності, пов'язаної з високими комплаєнс-ризиками;
- 4) виявлення і врегулювання конфліктів між працівниками і роботодавцями;
- 5) нерозголошення конфіденційної інформації, організація збереження та дотримання відповідних регламентів під час опрацювання персональних даних;
- 6) надання працівникам можливості конфіденційно повідомляти про можливі порушення стандартів комплаєнса;
- 7) невідворотність заходів дисциплінарної відповідальності у разі порушення персоналом стандартів комплаєнс-контролю;
- 8) здійснення постійного моніторингу стану комплаєнс-контролю на підприємстві.

Мета: забезпечення відповідності діяльності у СТП чинним нормативно-правовим вимогам та стандартам

Предмет: комплаєнс-ризиків (правові, операційні, репутаційні)

Суб'єкти: управляючий орган Комітет по комплаєнсу; внутрішні контролери, зовнішні аудитори, залучені спеціалісти (актуарії, фахівці з оцінки)

Об'єкт: суб'єкт господарювання, трудові правовідносини, управління персоналом, дотримання трудової дисципліни, контроль організації колективних і трудових договорів, навчання (перекваліфікація) персоналу, оцінка персоналу

Принципи: неупередженості, системності, науковості, своєчасності, оперативності, професійного судження, невідворотності покарання за порушення стандартів комплаєнсу

Показники: фінансові та нефінансові, залежно від квадранта матриці комплаєнс-контролю операцій у СТП, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності та уникненню комплаєнс-ризиків

Способи контролю: поточний контроль трудових та колективних договорів на відповідність чинному законодавству, вчасне повідомлення ДФС про прийняття працівників, правильність нарахування та виплати заробітної плати, перевірка дотримання трудової дисципліни та ін.

Запропонований підхід до трактування поняття «комплаєнс-контроль» у СТП: контроль відповідності діяльності у СТП зовнішнім і внутрішнім нормативно-правовим актам

У процесі комплаєнс-контролю відбувається моніторинг відповідності діяльності у СТП чинним нормативно правовим актам та мінімізація комплаєнс-ризиків

Рис. 2. Концептуальна модель комплаєнс-контролю операцій у СТП

Таблиця 2

Матриця процедур комплаєнс-контролю у СТП

Процес бухгалтерії	Факт господарської діяльності	Документування операції	Оцінка господарської операції	Відображення на рахунках обліку	Звітність підприємства	
Види контролю	попередній	СВГК № 1. Визначення доцільності та відповідності чинному законодавству господарських операцій щодо трудових відносин та оплати праці	СВГК № 2. Установлення наявності на підприємстві колективного та трудового договорів, положення про оплату праці тощо	СВГК № 3. Використання методичного прийому нормативно-правової перевірки за дотриманням СГ вимог чинного законодавства	СВГК № 4. Перевірка робочого плану рахунків у частині розрахунків за виплатами працівникам та створення забезпечень	СВГК № 5. Перевірка наявності внутрішніх форм робочих документів контролера для узагальнення результатів ВК
	поточний	СВГК № 6. Перевірка дотримання трудового законодавства за прийомом, переміщенням та звільненням працівників суб'єкта господарювання (далі – СГ)	СВГК № 7. Формальна перевірка реєстрації господарських операцій з оплати праці, а також наявність і достовірність передбачених реквізитів	СВГК № 8. Обґрунтованість використаних нормативів оплати праці, розцінок та ставок заробітної плати чинним нормативним актам. Аналітичні процедури при зіставленні ФОП	СВГК № 9. Перевірка відображення сум з оплати праці, зокрема нарахувань та утримань, а також створених забезпечень на виплату відпусток працівникам, матеріального заохочення тощо	СВГК № 10. Перевірка правильності формування форм фінансової звітності № 1, 2, 3, 5 у частині зобов'язань з оплати праці, витрат на оплату праці
	заключний	СВГК № 11. Контроль правильності виділення у складі зобов'язань за розрахунками з персоналом поточних і довгострокових виплат працівникам відповідно до національних стандартів обліку	СВГК № 12. Перевірка правильності здійснення виправлень у документах, перевірка достовірності даних за розрахунками з оплати праці та звіряння їх із відповідними обліковими регістрами	СВГК № 13. Перевірка відповідності нарахування забезпечень виплат працівникам, зокрема на додаткове пенсійне забезпечення та інші довгострокові виплати працівникам за колективним договором розрахунку актуарія	СВГК № 14. Контроль правильності здійснення нарахувань та утримань з оплати праці, вплив допущених помилок на формування собівартості продукції	СВГК № 15. За результатами звітного документа ВК керівництво ухвалює рішення щодо усунення порушень і відхилень, коригування бюджетів тощо

– репутаційні (викликані оприлюдненням негативної інформації щодо суб'єкта господарювання, його керівництва, персоналу, акціонерів у засобах масової інформації).

Комплаєнс формує фундамент контролю будь-якої організації, що завжди функціонує за відповідними правилами, виступає обов'язковим складником системи управління, одним із вагомих складників якої є система внутрішньогосподарського контролю (далі – ВК). Отже, частиною ВК є контроль дотримання законодавства та внутрішніх регламентів суб'єкта господарювання або комплаєнс-контроль. Термін «комплаєнс-контроль» є новим для української практики, проте в сучасних умовах господарювання комплаєнс-контроль повинен стосуватися кожного працівника і бути невід'ємною частиною фінансовогосподарської діяльності.

Комплаєнс-контроль (як ефективний інструмент мінімізації комплаєнс-ризиків) упевнено займає ключові позиції в управлінні не тільки фінансовими інститутами, а й СГ реального сектора економіки. Так, у ВАТ «КАМАЗ», де за ініціативою одного із зарубіжних акціонерів поставлено питання про реалізацію заходів щодо зниження потенційних ризиків у галузі комплаєнсу, створена розгалужена система взаємодії внутрішніх контрольних структур із питань комплаєнсу [14, с. 3]. Організація комплаєнсу в компанії Даймлер має іншу структуру і ці відмінності залежать від специфіки діяльності й потреб підприємницьких структур [15, с. 7].

Комплаєнс-контроль і комплаєнс-ризиків, наведені вище, мають багатоаспектний характер та проявляються в усіх сферах діяльності суб'єкта господарювання. Основні види комплаєнс-контролю зображені на рис. 1. Із наведених на рис. 1 видів комплаєнс-контролю вагомого значення набуває комплаєнс-контроль у сфері трудових правовідносин, адже 187 конвенцій та 198 рекомендацій МОП охоплюють широке коло питань, пов'язаних із трудовими правовідносинами, зокрема право людини на працю та гідну оплату, безпеку та гігієну праці, політику в галузі зайнятості та людських ресурсів.

Із наведених на рис. 1 видів комплаєнс-контролю вагомого значення набуває комплаєнс-контроль у сфері трудових правовідносин, адже 187 конвенцій та 198 рекомендацій МОП охоплюють широке коло питань, пов'язаних із трудовими правовідносинами, зокрема право людини на працю та гідну оплату, безпеку

ку та гігієну праці, політику в галузі зайнятості та людських ресурсів. Виявлено, що тенденцією сучасного законодавства у сфері контролю за дотриманням трудового законодавства є жорсткість, оскільки з 01.01.2017 р. суттєво зросли розміри фінансових санкцій за порушення трудового законодавства, а також розширено перелік правопорушень.

Таким чином, важливою частиною внутрішньогосподарського контролю виступає контроль дотримання законодавства та внутрішніх регламентів суб'єкта господарювання або комплаєнс-контроль. У процесі комплаєнс-контролю відбувається відповідність дій суб'єкта господарювання у сфері трудових правовідносин чинним нормам законодавства.

Для побудови базової концепції комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин особливої уваги заслуговують принципи. При чому основними принципами комплаєнс-контролю є невідворотність покарання за порушення стандартів комплаєнсу, неупередженість, системність, своєчасність, оперативність, науковість і професійне судження.

Запропонована концептуальна модель комплаєнс-контролю операцій у сфері трудових правовідносин, якісною особливістю якої є врахування тенденцій розвитку правового регулювання, сприяє розвитку контрольних методів і дозволяє суб'єктам господарювання підвищувати конкурентоспроможність на основі ефективного врегулювання трудових відносин шляхом активізації трудових ресурсів та правильного розподілу витрат на їхнє відтворення (рис. 2).

Інтеграція вітчизняного бізнесу у світову спільноту зумовлює необхідність комплаєнс-контролю, який забезпечує дотримання внутрішніх нормативно-правових актів міжнародним вимогам, а також виявлення, оцінку і здійснення моніторингу комплаєнс-ризиків (правових, операційних, репутаційних), пов'язаних із діяльністю підприємницьких структур. Концептуальна модель комплаєнс-контролю операцій у СТП ґрунтується на розробленій «Матриці процедур комплаєнс-контролю у СТП», відмінною особливістю якої є контроль не тільки фінансових показників і фінансових ризиків, але й нефінансових показників, а також дотримання усіх правових норм, зокрема тих, які стосуються трудових правовідносин, що згруповані в запропонованій матриці (табл. 2).

Комплаєнс-контроль дозволяє встановити те, наскільки кадрова та фінансова політика адміністрації суб'єкта господарювання у СТП відповідає чинним нормативно-правовим актам, дати оцінку ефективності бухгалтерського обліку праці та її оплати. Тому використання запропонованої матриці полягає у розподі-

лі конкретних процедур комплаєнс-контролю між видами контролю (попереднім, поточним, заключним) з урахуванням етапів облікового процесу і з метою системного підходу до дослідження відповідності бухгалтерського обліку і контролю у СТП чинному законодавству та внутрішнім регламентам і стандартам, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та уникненню комплаєнс-ризиків.

Висновки. Обґрунтовані методологічні засади та розроблені методичні рекомендації щодо комплаєнс-контролю у сфері трудових правовідносин дозволять підвищити рівень управління таким складним об'єктом, яким є трудові правовідносини, що сприятиме підвищенню ефективності господарської діяльності та сталому розвитку суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Советский энциклопедический словарь / Гл.-ред. А. Прохоров, 4-е изд. Москва: Сов. энциклопедия, 1988. 1600 с.
2. Брокгауз Ф., Ефрон И. Энциклопедический Словарь. 1907. URL: <http://www.vehi.net/brokgauz/>.
3. Павленков Ф. Энциклопедический словарь. Санкт-Петербург: Типография Ю.Н. Эрлихъ, 1910. 1555 с.
4. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А. Прохоров. 3-е изд. Москва: Сов. энцикл., 1969–1978. 30 т.
5. Философский энциклопедический словарь / С. Аверинцев, Э. Араб-Оглы, Л. Иличев и др.. Москва: Советская Энциклопедия; Издание 2-е, 1989. 815 с.
6. Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е. Современный экономический словарь (2-е изд., испр.). Москва: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. Москва: Рус. яз. Медиа, 2003. Т. 4: 2003. 688 с.
8. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих. Система управления прибылью. Москва: Финансы и статистика, 2004. 301 с.
9. Дайле А. Практика контроллинга: Пер с нем. / Под ред. и с предисл. М. Лукашевича, Е. Тихоненковой. Москва: Финансы и статистика, 2003. 336 с.
10. Хорват П. Сбалансированная система показателей как средство управления предприятием. Управление предприятием. 2000. № 4. С. 12–19.
11. Мазина О. Концептуальні основи управлінської звітності. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Зб. наук. праць. Київ: Типографія «Інтердрук», 2014. С. 134–157.
12. Шоляк О. Внутрішньогосподарський контроль розрахунків з оплати праці. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. Вип. 16. Ч. 1. С. 177–183.
13. Информационное сообщение о сущности комплаенс/ URL: <http://www.wikipedia.ru/>.
14. Информационное сообщение о сущности комплаенс-рисков ОАО «КАМАЗ. URL: <http://www.kamaz.ru/>.
15. Єрмакова Н., Ахуньянова Ч. Комплаєнс-контроль у системі внутрішнього контролю корпорації. Міжнародний бухгалтерський облік, 2014. № 3. С. 2–10.